

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ
НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ**

Анотація. Стаття присвячена актуальному питанню сучасної лінгводидактики - особливості реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках навчання грамоти, розглянуто сучасні підходи до вибору дидактичного мовного матеріалу.

Ключові слова: лінгводидактика, змістова лінія, навчання грамоти.

Аннотация. В статье рассматриваются суть, характер и особенности детского творческого труда, необходимые условия для его развития, структура творческих способностей учеников и формирование у них творческого отношения к труду.

Ключевые слова: лингводидактика, содержательная линия, обучение грамоте.

"Мова - душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова, як певний орган культури, традиції. В мові - наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання.

Мова - це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова - це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я..."[1, 239-240]. Завдяки мові людина одержує знання про довкілля, входить у колектив, прилучається до національної і світової культури. Через мову вона засвоює моральні поняття, ідеї та ідеали, виробляє власні переконання, ціннісні орієнтири.

Зберегти мову в її найкращих традиціях, сформувати мовну особистість - одне з головних завдань сучасної школи. Великого значення набуває культурологічний фактор для формування національно-мовної особистості, адже національний тип мовної особистості ґрунтується на народних традиціях, звичаях та обрядах, а значить на культурному досвіді, здобутках народу, його морально-етичних цінностях (К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський, М.Г.Стецьмахович).

Мова фольклору - благодатне поле для самобутнього мислення, розкриває народний світогляд і життєдайне світло народної душі, а мелодія колискових, потішок, закличок, співанок, приказок, прислів'їв звучить як голос наших прабатьків. "Вплив усякої деталі в мові на думку - свого роду унікальний і нічим не замінимий" [2, 160].

Відповідно до освітньої галузі "Мови і літератури" Державного стандарту початкової загальної освіти галузь українська мова будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною [3, 12]. Соціокультурна змістова лінія передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, її особливості в різних регіонах України, у різних етносах, які населяють Україну. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних текстів, використання тематичних груп слів, стійких виразів, у яких відображено особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру. Назва цієї змістової лінії акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми:

- тлумаченню значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок;
- розвитку умінь доречно використовувати їх у мовленні;
- роботі над текстами;
- написанню творчих робіт з використанням етнографічних елементів змісту тощо [3, 13].

Соціокультурна змістова лінія перебуває в тісному зв'язку із мовленнєвою і мовною лініями та ґрунтується на знаннях, які учні вже засвоїли, і навичках з інших навчальних предметів. Соціокультурна компетенція відповідає за практичну реалізацію комунікативної - соціалізацію людини, пристосування до конкретних умов життя, до навколишнього середовища [4, 24-36].

У вивченні мови однією із проблем є добір дидактичного мовного матеріалу. Найбагатшим мовним дидактичним матеріалом є текст художнього стилю, що забезпечує функціонування "живої" мови у своїх найкращих зразках, виявляє глибоку спорідненість з усною словесною творчістю, одухотворений глибоким народознавчим звучанням [5, 7].

На думку дослідників, текст виконує найрізноманітніші функції:

■ є засобом комунікації;

• є способом збереження і передачі інформації;

• є відображенням психічного життя індивіда;

• є продуктом певної історичної епохи;

• є формою існування культури;

• є відображенням певних соціокультурних традицій (Голод В.І., Жинкін М.І., Леонтьєв О.О., Шахнарович О.М.)

Вміле використання художніх текстів на уроці сприяє створенню мовленнєвих ситуацій, наближених до життєвих умов, де учні вчаться висловлювати власні думки, враховуючи сприймання того, до кого вони звертаються. Добір і використання системи зв'язних текстів (як матеріалу комплексних вправ) здійснюється, враховуючи соціокультурні, розвивальні дидактичні функції тексту, які встановлені в дослідженні Л.Варзацької і представлені в таблиці [6,16]:

Таблиця

Текст, його соціокультурні, розвивальні й дидактичні функції		
як спосіб прилучення дітей до духовної культури народу; розширення їхнього кругозору, формування особистісного бачення краси, добра, істини, правди	як засіб унаочнення мовних явищ з метою активізації пізнавальних процесів; як спосіб укрупнення навчальної інформації, активізації евристичної бесіди	як інструмент оволодіння загальними вміннями сприймати, відтворювати, будувати, поліпшувати текст; як спосіб збагачення словника і граматичної будови учнівського мовлення; як засіб формування авторського задуму

Тексти, які ми добираємо для створення мовленнєвих ситуацій на уроках навчання грамоти, мають служити цілям пізнання, а також морально-психічному розвитку мовної особистості. Це емоційно забарвлені тексти різних жанрів, осяяні ідеалами добра і краси, в яких яскраво представлені виучувані мовні явища.

Цю думку можна підтвердити фрагментом уроку на тему: "Практичне ознайомлення зі словом. Слова, що відповідають на питання хто? що?"

1. Інсценізація твору А.М'ястківського "Наш рід", де дійовими особами можуть бути вчитель і підготовлений учень.

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок, жовтогарячі чорнобривці, сині волошки. Навіть маленьку качечку-утінку вишила.

- *Що це буде, непе?* - питає малий Дмитрик

- *Українська святкова сорочечка для тебе.*

- *Чому українська?* - допитується хлопчик.

- *Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі. А земля наша — звється Україною. І ти - маленький українець.*

- *А ти, мамо?*

- *І я, і твоя бабуся - українки, твій татко і дідусь - українці. Ми українського роду і любимо землю, наші квіти. Україна - як наша рідна хата.*

2. Бесіда за текстом.

- Що вишивала мама?

- Чому саме ці квіти?

- Що вона пошила з цього полотна?

- А якого роду ти і твої рідні?

3. Гра "Чарівні слова" (діти в парах розглядають вишиті речі і малюнки на них, ставлять питання один до одного: що це? - рушник; що це? - сорочка?; що це? - квіти і т. д. Під час промовляння діти кладуть смужки-слова в чарівну скриньку. Розглядаючи фотографії родини, діти запитують: хто це? - тато; хто це? - мама і т. д. і опускають смужки-слова в іншу скриньку. Досліджують, чому одні слова відповідають на питання що?, інші на питання -хто? Роблять висновки.

На думку вчених (Варзацька Л.О., Бондарчук Л.І.) важливо спиратися на текстовий матеріал, організовуючи спостереження за природою, самим собою та іншими людьми, а також під час художньої і дослідницької діяльності (екологічної, українознавчої, природничої, лінгвістичної).

На думку В.Сухомлинського "перш, ніж відкрити книгу і прочитати по складах перше слово, діти мають прочитати найдивовижнішу в світі книгу- книгу природи" [7, 43]. Тому уроки мислення серед природи є тим сприятливим ґрунтом для того, щоб " перед малюком "відкрився чудесний світ у живих барвах, яскравих і трепетних звуках, у казці і грі, у власній творчості, у красі, що надихає... серце, у прагненні робити добро".[7, 42].

Адже саме на таких уроках має звучати "живе" слово, яке знаходимо у найкращих зразках текстів художнього, розмовного, публіцистичного стилю, фольклорі. "Слово, - наголошував О.О.Потебня, - оживає саме в реченні, лише речення, текст є реальним, тобто справжнім життям слова" [2, 124].

"Мандрівку" у довкілля неможливо уявляти як щось відірване від книги. Дитина не побачить краси оточуючого світу, якщо вона не відчула краси слова, прочитаного в книжці"[7, 267]. За словами В.Сухомлинського, шлях до серця і свідомості малого школяра йде з двох сторін: від книжки, від прочитаного слова до усного мовлення і від живого, що ввійшло в духовний світ малюка, слова до книги, читання, письма.

Крім того, школа покликана допомагати дітям успішно виконувати - сьогодні і в майбутньому - різноманітні соціальні ролі поза школою. Це ролі, які визначаються і статтю, і віком, і входженням до різних груп (сім'я, друзі). На школярів також чекає роль носіїв тієї чи іншої професії, члена певного соціального об'єднання (класу). Актуальними уже в молодшому шкільному віці є ролі пасажирів, покупців, відвідувачів бібліотеки, того, хто цікавиться відомостями в різних побутових ситуаціях або повідомляє їх іншому.

Рольова поведінка в значній мірі визначається розумінням суті кожної ролі, адекватною оцінкою рольових очікувань інших членів групи, а також наявністю відповідних мовленнєвих умінь. Формування таких знань і умінь - одне з найважливіших завдань школи, а також навчання мови, де метою є розвиток умінь успішно користуватися мовним арсеналом для вирішення життєвих проблем.

Тому вчителі мають з особливою пильністю підходити до відбору тем, ситуацій, матеріалів для обговорення, а також методів і прийомів роботи в даному напрямку.

Важливо, починаючи ще з добуварного періоду, використовувати ситуації для вирішення комунікативних завдань на тему "Гра" (с.6), "Я — школяр" (с.7), ,

“Поїздки та мандрівки” (с.9), “Театр” (с.10-11), “Громадський транспорт” (с. 14) та ін., де діти будуть вчитися пропонувати іншим гру, пояснювати її умови, розповідати, як проходила гра; самостійно орієнтуватися в школі, розрізняючи стенди, позначки, запитувати, як пройти в бібліотеку, до їдальні та ін.; ставити питання про наявність зупинок, системи оплати в транспорті, вартості квитка і т. д. (За букварем К.С.Прищепи).

Саме соціокультурна змістова лінія визначає тематику текстового дидактичного матеріалу до системи уроків рідної мови і мовлення, яка проходить через усі роки навчання дитини в початкових класах і має такі назви:

1. “Я - у світі природи” (“Не спиняй думок крилатих!” О.Олесь). В цій темі представлені тексти про природу, які допомагають розширювати кругозір школяра, сприяють формуванню цілісної картини світу, прищепленню естетичного сприймання природи.

2. “Я - серед людей” (“Раз добром нагріте серце ...” Т.Шевченко). Твори цієї теми вводять дітей у світ добра, правди, краси людських взаємин. Це твори на морально-етичні теми.

3. “Я - у світі культури” (“Наріжні камені нашої духовності”). Цією темою передбачено дібрати тексти з історії рідного краю. Вони допоможуть формувати уявлення дітей про побут, звичаї, визначні події та знакові постаті в історії України [8, 16].

Добираючи тексти для реалізації соціокультурної змістової лінії, робимо акцент на:

- фольклорних творах (казках, легендах, міфах, колицкових, щедрівках, колядках, загадках, прислів'ях, приказках, потічках, забавлянках, скоромовках);

- текстах українських майстрів: поезіях, оповіданнях, казках Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Л.Костенко, В.Сухомлинського, Д.Білоуса, В.Скурятівського та ін.;

- зразках науково-пізнавальної тематики;

- соціально-побутових текстах.

Реалізація соціокультурної змістової лінії навчання мови сприяє розвитку соціокультурної компетенції як складової комунікативної компетенції і додає суттєвого внеску у формування ключових компетентностей [9, 441].

Використання такого підходу у вивченні мови сприяє пізнанню мовних явищ, розвитку мовної особистості, бажанню творити власними силами, формуванню національної самосвідомості, громадянського патріотизму, розвитку вміння спілкуватися з носіями інших культур.

Література

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. - К, Довіра, 1992.
2. Потебня А. Естетика і поетика. - К.: Мистецтво, 1985.
3. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. К: Початкова школа. - 2006.
4. Голод В.І., Шахнарович О.М. Когнітивні і комунікативні аспекти тексту як інструмента спілкування. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу та перекладу. - М., 1984
5. Бондарчук Л.І. Методику підказує текст: навчальний посібник - Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001.
6. Варзацька Л., Янчук О. Особистісно зорієнтована модель мовленнєвого розвитку особистості // Українська мова і література в школі. - 2007. - № 2.
7. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. - Изд. 7-е. - К.: Радянська школа, 1981.
8. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні технології в системі особисто-зорієнтованої освіти // Бібліотечка “Дивослова” - 2006. —№ 4 (10).
9. Гудзик И.Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах (в школах с украинским языком обучения). — Чернівці: Видавничий дім “Букрек” 200 7.